

J A N K O C H A N O W S K I

OB ŠTIRISTOLETNICI NJEGOVEGA ROJSTVA

A N T O N S L O D N J A K

Poljski narod slavi letos štiristoletnico rojstva svojega največjega pesnika pred Mickiewiczem. Potrebno je, da si pred očimo duševno podobo Jana Kochanowskega tudi mi, ki živimo v dobi, ko še sicer predavajo literaturo na visokih, srednjih in osnovnih šolah, ko ponatiskujejo, razlagajo in proučavajo literarna dela preteklih časov, vendar stojimo mogoče že na pragu v dobo, ki bo imela malo skupnega s podobami in idejami minulih umetniških pokolenj; kajti namen vsakega umetniškega ustvarjanja ostane vendar vekomaj isti — rešiti človeka iz strašne poplave življenjskih dejstev na višine umetnostnih podob in razmerij.

Kochanowski je bil sin poznega humanizma. V drugi polovici 16. stoletja so nastala njegova dela. Takrat je bilo evropsko človeštvo v borbi za čisto evangeljsko resnico, iskalo je že zopet nove verske sinteze, ni ga mogel zadovoljiti humanistični epikurejizem, niti ni moglo najti tolažbe v humanističnem fatalizmu, ki je za besedo bog pojmoval neizprosno usodo, kateri je treba iztrgati trenutek sreče, temveč se je v mnogih sektah vzpenjalo za bogom, ki bi umel trpljenje individuja.

Tudi v Kochanowskem najdemo sledove razkola 16. stoletja; toda on je bil vse preveč umetniška narava, da bi se spuščal v teološke spore, nova stran življenja je bila še preveč borbena, neustaljena, dinamična, da bi jo mogel dojeti s svojim pesniškim talentom, ki si ga je bil izšolal ob klasični latinski poeziji; saj je šele poezija 19. stoletja izrazila vso globino razkola stoletja reformacije. Zato je Kochanowski, kar se tiče oblike njegove poezije, dosleden humanist, tudi njena miselna stran je bolj ali manj humanistična, z nekimi pomembnimi izjemami tudi njena vsebinska stran. Novodoben človek pa je Kochanowski v izbiri svojega pesniškega organa, ki si ga je poiskal v svojem rodnem jeziku in ga iz skromnih početkov s pomočjo klasične metrike dvignil do dovršenosti. To je bilo enako dejanje, kakršno je izvršil skoraj tri sto let pozneje Slovencem France Prešeren. Še več pomeni vsebinska stran njegove poezije, kjer je sicer večinoma zvesto posnemal svoje antične vzorce, v svojih najvišjih delih pa se mu je posrečilo izraziti mišljenje svojega stanu, plemiškega posestnika, ki se je pravkar rodil na ozemlju poljske države iz plemiškega bojevnika, ali pa celo svojo individualno

bolest, kakor na primer v *Žalostinkah* (Treny), kjer opeva presunljivo žalost očetovo nad izgubo svojega otroka.

Začetki poljske literature segajo v 15. stoletje, iz katerega imamo prvi spomenik poljske poezije — pesem: Bogu Rodzica. Tudi iz 14. stoletja je ohranjeno nekaj cerkvenih pesmi. V 15. stoletju dobi bodoča poljska poezija mogočne temelje v sijajnem političnem razvoju države, ki z bitko pri Grunwaldu ustavi naval Germanov na vzhod. Ustanovitev krakovske univerze dvigne kulturno stanje zemlje ter ustvari torišče poljskim humanističnim pisateljem 16. stoletja, kakor so bili latinski pesniki Gregor iz Sanoka, Pavel iz Krosna, Jan iz Wiślice, Klement Janicki. Tudi velika politična pisatelja 16. stoletja Modrzewski in Orzechowski pišeta v latinščini svoje obširne politične in teološke traktate. Vzroki, da se je kmalu po začetku 16. stoletja pojavila na Poljskem književnost v narodnem jeziku, so bili različni: nemški kolonisti, ki so ustvarili mestne naselbine, so se že bolj ali manj popoljšili, zato je meščanstvo potrebovalo poljskih knjig, nadalje reformacija, ki je zahtevala nabožno slovstvo v narodnem jeziku, blagostanje plemiške plasti, ki je, ker je postala Poljska v 16. stoletju glavna izvozna država za žito, vedno bolj zapuščala dvorsko in vojaško življenje in se posvečala poljedelstvu ter je kazala mnogo zanimanja za politična in verska vprašanja. Zato so vstali pisatelji meščanstva, kakor je bil n. pr. Bernard iz Lublina, prvi poljski posvetni pisatelj, Nikolaj Rej, ki je prvi pisal samo v poljščini in je v svojih traktatih izražal mišljenje in življenje podeželske šlahte, ki je tačas iz ekonomskih, verskih in političnih razlogov stremela v nekak agrarni demokratizem, ter vrsta reformacijskih pisateljev od husitov do antitrinitarcev ali arijancev.

Dvorska stranka in katoliško duhovništvo sta še nekaj časa pisala v latinščini, vendar je tekom 16. stoletja poljski književni jezik zmagal. In to najbolj po zaslugi Jana Kochanowskega.

Bil je sin podeželskega plemiča; rodil se je leta 1530. na ozemlju Malopoljske. Študiral je na krakovski univerzi, katero je leta 1549. zapustil in odšel na inozemske visoke šole. Nekateri literarni zgodovinarji sklepajo, da je bil nekaj časa v Nemčiji, kjer bi se naj bil navzel reformacijskega duha. Toda ta doba njegovega življenja je še nerazjasnjena, kakor je tudi vprašanje o njegovem razmerju do reformacije skoraj nerešljivo. Ohranjeni so nekateri njegovi epigrami, ki govore, da ni bil slep za napake katoliške duhovščine; na primer:

Ne morem te imenovati sveti, oče, pa se ne sramujem,
kajti tvoje otroke, veliki duhoven, srečujem.

Svetemu očetu.¹

Značilno je tudi, da nikdar ne govori o Mariji. Vendar bi ga težko šteli med protestante. Kolikor morem na podlagi njegovih del doumeti njegov verski nazor, bi slutil v njem v mladosti precej močno versko čuvstvo, ki ga je potem bujno prerastel humanistični stoicizem, dokler se v zadnji dobi pod težkimi življenjskimi udarci ni zrušil njegov epikurejsko-stoični pogled na svet in se je pesnik po pretresljivih duševnih borbah, kakršne nam razodevajo njegove žalostinke, zatekel spet k veri svoje matere.

Leta 1552. je prišel na univerzo v Padovo. Iz te dobe so nam ohranjene njegove latinske pesmi. V teh je posnemal svojega literarnega učitelja Horaca, deloma tudi Tibulla, Properca, gotovo je spoznal takrat tudi Petrarco. Te pesmi so popolnoma podobne istodobni humanistični literaturi. Ta dela so bila najboljša šola v obliki, ki jo je pozneje dal pesnim v rodnem jeziku. Že v tej učeni poeziji se nam razodeva velikega artista.

Kdaj se je izvršil v njem preokret k rodnemu jeziku, ali že v Padovi pod vzgledom Petrarce, ali šele od leta 1555., ko je študiral, po daljšem potovanju po Italiji, v Parizu pod vplivom Du Bellaya, ki je v knjigi «La Défense et Illustration de la langue française» pozival francoske pisatelje, naj opuste latinščino in pišejo francosko? Kot neposredni vpliv bi mogla služiti dela Du Bellayevega prijatelja Ronsarda, ki je od leta 1549. do 1552. izdal v francoščini več priložnostnih in lirskih del, med njimi zlasti slavne Les Amours. Prav tako moremo samo domnevati, da je v tem času spoznal Marotov prevod Psalterja, ki bi naj bil vplival na njegovo svobodno prepesnitev psalmov, ki jo je dovršil okoli leta 1578.

Leta 1556. se je vrnil Kochanowski iz Pariza. Stopil je v dvorsko službo. Takrat se je udeleževal razbrzdanega življenja, kakršno je živela poljska šlahta in kot ga nam je naslikal poet v svojih Igračkah (Fraszki), satiričnih epigramih, kjer je izražal svoje nazore, risal svoja opazovanja, opeval svoje naglo se menjajoče ljubice. Te Igračke so najbolj osebno delo pesnikovo, ker so nastajale v vsej njegovi življenjski dobi. Hkrati so nam dokaz za pesnikov življenjski pesimizem; razkol modernega človeka že toži iz njih:

Igračka je vse, karkoli mislimo,
igračka vse, karkoli delamo;
na svetu nimaš nič gotovega,

¹ Prevodi posameznih mest imajo le ilustrativen namen. — Op. pis.

zastonj se trudiš s čemerkoli,
poštenje, lepota, moč, denar in slava,
vse to mine, kakor na polju trava.
Smeje se nam in našim delom,
zapro nas v vrečo, kakor lutke.

O človeškem življenju.

Marsikatero ostro je povedal v njih tudi sodobnim duhovnikom. Mnogo Igračk opeva ljubezenske doživljaje, pesnikove prijatelje, srečo selskega življenja na pesnikovem posestvu, kamor se je preselil kot štiridesetletnik, sit dvorskega življenja; druge izražajo spet njegova verska, politična in življenjska prepričanja, nekatere so posvečene njegovi umetnosti, v ostalih pa govori o Igračkah samih, jih brani in razlaga. Kljub relativni originalnosti teh Igračk, ki jih je vseh okoli tri sto in jih je od teh okoli sto vsebinsko in oblikovno izposojenih iz grške, latinske, nekoliko tudi iz italijanske, francoske in poljske literature, — so vendar odkritosrčen dnevnik pesnika-humanista, ki hoče ujeti vso polnost življenja ne glede na posamezna nesoglasja, ker je prepričan, da je življenje — nesmiselno.

Nihče ni povedal večje resnice, odkar svet stoji,
kot ta, ki je nazval človeka — božjo igračko.

Človek, božja igračka.

Ves skeptizcem humanista spričo nepreračunljive usode je izražen v njegovih verzih. Njegovo pojmovanje boga ni krščansko, njegov bog je fatum, ki se igra s človekom — Edipom, ki je prepričan, da dela najbolje, dela pa najhuje.

Igračke neprecenljive, ljube igračke moje,
v katere polagam vse svoje skrivnosti,
bodisi da mi je usoda prijazna,
ali sovražna, kar se mi često zgodi...

Igračkam.

Mnogo je v teh igračkah tudi plitvega, vendar so najzvestejša slika pesnikovega duševnega življenja; pogosto naletimo v njih na pusta, prazna mesta, mnogo pa je v njih zdravega, robatega humorja, dasi nas v splošnem odbija njihov pesimizem, ki pa se spravljlivo prepleta s stoičnim mirom in zadovoljstvom poeta — vaškega plemiča. Igračke je pesnil Kochanowski vse svoje življenje in iz svojega življenja, zvest svojim besedam:

Ne pišem drugače, kakor živim,
pijane so moje pesmi, ker sam rad pijem,
ni mi mrzka pojedina, niti dovtip...

O svojih pesmih.

Sled njegovega političnega mišljenja, ki ga je izražal predvsem v svojih rimanih političnih brošurah, kakor so: «Satir»,

«Sloga» in «Prapor ali pruski poklon», kjer je zastopal politiko dvorske stranke, ki je hotela vpostaviti državo po vzgledu srednjeevropskega absolutizma in navdušiti šlahto, ki se je posvetila poljedelstvu in trgovini z žitom, za borbo z vzhodnimi sosedi, je ohranjen tudi v «Igračkah». (Igračka o Lubomiru.)

Najzanimivejše delo v njegovi verzificirani publicistiki, ki je nastajala za časa njegovega bivanja na dvoru, je «Satir», ki je izšel leta 1563. Klic o pogubi poljske države, ki zveni skozi vso literaturo 16. stoletja, se oglašča tudi iz tega dela. Čudno je, da so se klici o pogubi države glasili takrat, ko je bila država na višku svoje moči. Posebno jarko so se oglašali ti klici v latinski publicistiki Orzechowskega, ki je začel svoje pisateljsko delo z nenavadno ostrimi napadi na katoliško cerkev, dokler se nenadoma ni spreobrnil in začel s ciceronijansko zgovornostjo proglašati načela katoliške teokratije; še jače je proglašal pogubo države koncem 16. stoletja jezuit Skarga v svojih Parlamentarnih pridigah in več drugih. Ta publicistika bi nam ostala nerazumljiva, ako ne bi videli v njej idej neke politične stranke, ki hoče preustvariti plemiško-demokratsko državo v magnatsko-absolutistično.

Usodni preokret v poljski zgodovini, ko je nastal iz plemičavojaka — veleposestnik in trgovec z žitom, je navdahnil Kochanowskega k pisanju političnih pesnitev. Satir, duh poljske divje pokrajine, toži, da so ga poljski kmetje in kupci, kajti drugih stanov ne poznajo več na Poljskem, pregnali iz lesov in step. Graja plemiško samovoljo, verske boje in očita poljskim plemičem, da «koklje vale v njihovih čeladah in da merijo oves ž njimi», zato pa so Rusi prešli v napad in zahtevajo po «prirodnem pravu» vso Vzhodno Galicijo (Halicz). Zanimivo bi bilo glede te poljske publicistike 16. stoletja preiskati vpliv hebrejske starozakonske literature, prerokovanja prerokov o padcu Izraela. Zveze so nedvomne, saj najdemo mogočne vplive hebrejske literature tudi v romantiki, v delih Slowackega, pa tudi Mickiewicza in drugih, kar je zaradi sožitja obeh narodov tudi razumljivo. Močan vpliv so izvajali na to publicistiko Ciceronovi govori.

Iste misli so tudi v didaktični pesnitvi «Sloga» (Zgoda), kjer govori pesnik plemstvu, na opusti politične in verske prepire in se združi v boju za ohranitev državnih mej. Vrhunec pa je dosegla verzificirana publicistika Kochanowskega v delu: «Prapor ali pruski poklon» («Proporzec albo hołd pruski») iz leta 1569., kjer opeva zmagoslavje poljske države ob priliki, ko se je v Lublinu poklonil pruski knez Albrecht poljskemu kralju Zygmundu Augustu. Pesnik nam slika kakor na razkošnem praporu na eni strani zgodovino bojev s križarji, na drugi pa opeva usodo slovanskih

narodov, njih naselitev, kjer omenja tudi južnošlovanske narode: Srbe, Ante, Bošnjake in «bojevite Hrvate», v katerih se je «narod slovanski oprl celo na veliko obrežje Jadrana». Konča pa se to prvo epično delo poljske literature s pozivom k slogi, ki je edina naklonila Poljakom zmago slavje nad Prusi.

Tudi njegova «tragedija» «Zavrnitev grških slov» («Odprawa posłów greckich») iz leta 1578. je v bistvu politično delo. V obliki starogrške drame nam predstavlja v antičnih osebah in konfliktnih sodobne misli. Grški odposlanci zahtevajo vrnitev ugrabljene Helene. Trojanska skupščina odkloni grško zahtevo. V njeni nesložnosti nam slika pesnik borbo v poljskih sejmih ter zopet dviga klic po edinosti. Značilen je govor Odiseja, ki oznanja konec Troje-Poljske z besedami: «O neredno kraljestvo in njegov nagli pogin! Kjer ne veljajo zakoni, niti ni pravičnosti in je treba vse kupiti z zlatom.»² Zanimivo je, da zbor — trojansko ljudstvo — zahteva, naj se zgodi Grkom pravica, četudi imenujejo Grki Trojance — barbare, sluge; čeprav «ni ta gospod, ki se je rodil na Peloponezu ali v Troji, temveč ta, ki nosi ostro sabljo ob boku». V osebi Antenorja, ki edini svetuje Trojancem, naj vrnejo Heleno, je podal Kochanowski osebnost državnega kanclerja Jana Zamojskega, voditelja dvorske stranke in glasnika politike državne avtoritete. Drama je kljub velikim pomanjkljivostim — nima pravega dejanja — poleg liričnih pesmi Kochanowskega in dalmatinske književnosti najkrasnejši sad, ki se je rodil iz spoja humanizma in slovanstva v tako zgodnji dobi.

Že pred temi deli je napisal Kochanowski dva krajša epska speva: «Šah» («Szachy») in «Suzana». V prvem je posnemal italijanskega humanističnega pesnika Vido. Čeprav delo ni originalno, je vendar zanimivo, ker nam v pravilih šahovske igre podaja prvo ljubezensko novelo poljske literature. «Suzana» je dolgovezna svetopisemska legenda, kjer je zanimivo le to, da se navaja kot odločilen moment za razplet dejanja narodnostno nasprotje med Judi in Babilonci. Poleg teh poetičnih del se je ohranilo še več prozaičnih fragmentov s podobnimi motivi.

Najbolj sloveče delo Kochanowskega v njegovem času in tudi pozneje je bil njegov poetični prevod Psalterja, ki ga je začel prevajati po sodbi poljskih literarnih zgodovinarjev okoli l. 1566., v istem letu, ko je iz svojega «Nigdirdoma» poslal Trubar Psalter Slovincem. Dovršil ga je okoli leta 1578. Delo Kochanowskega ni izviralo iz verskih razlogov, temveč je nastalo iz poetičnih motivov, dočim je Trubarjev prevod Psalterja sad verskega prepričanja. Označil sem že razmerje Kochanowskega do verskih pro-

² Sallustov Jugurta karakterizira s podobnimi besedami Rim.

blemov, znano je, da kot tipičen humanist ni mogel razumeti verskih bojev 16. stoletja. Zato je treba smatrati njegov prevod Psalterja kot poetično nalogo, poteklo iz duha časa, kakor je nastal iz duha časa Prešernov «Krst pri Savici».³ Literarni zgodovinarji so v spodaj citiranih Prešernovih besedah radi videli neko ironijo ali pa celo neodkritosrčnost, ker so prezrli, da so zakoni umetniške resnice izven zakonov psihološke resnice. Brezpogojno so hoteli videti v umetnini neko življenjsko izpoved in ne umetniške, kar je edino mogoče. Celotna zgodovina umetnosti, ki vidi v pravem umetniku neizmerno zmožnost, izražati «al pekèl, al nebó», nam je porok za pravilnost našega pojmovanja. Umetniki, ki morejo izražati samo «nebó», ali pa samo «pekèl», so diletantje; njih cena je samo časovna, ker so odvisni od kulturnih ali političnih idej, ne pa od lastne stvariteljske sile, razsvetljuječe vesoljstvo kakor vsak drobec, razžarjajoč in raztapljajoč dobro in zlo, lepo in grdo, zdravo in bolno, bogato in revno v enkratne, enotne like sveta umetnosti.

Psalter je bil edina knjiga svetega pisma, ki jo je smel v srednjem veku čitati vsak človek. Še priljubljenejši je postal v 16. stoletju, ko je reformacija s pesmijo cerkvene občine hotela nadomestiti mašo in speve duhovnikov. Vendar je ostal Psalter knjiga, ki so jo ljubili tudi katoličani, tako da so bili prevodi psalmov knjiga, ki so jo v 16. stoletju najčešče natisnili.

V tej občji priljubljenosti Psalterja je vzrok, da ga je začel parafrazirati v poljščini Kochanowski, dočim je Trubarjev ali Dalmatinov prevod nastal iz apostolske vneme. Trubarjev krepki, dostikrat naravnost poetični prevod se je rodil iz želje, da bi postal prava ljudska pesmarica, medtem ko je Dalmatinov medlejši prevod v Bibliji iz leta 1584. namenjen branju in premišljevanju, saj pravi Dalmatin, da noben slikar ne bi mogel tako naslikati strahu in upanja in noben Cicero ali besednik lepše izraziti teh temeljnih čustev človeške duše kakor psalmist.

Vsi ti vzroki Trubarjevega in Dalmatinovega prevoda psalmov veljajo za Kochanowskega le deloma. Njegov prevod ni nastal iz propagandističnih namenov, temveč iz duševnega razpoloženja občestva v 16. stoletju, kakor Prešernov «Krst pri Savici» ni izraz individualne življenjske prepričanosti slovenskega kmetiškega inteligenta v prvi polovici 19. stoletja, ampak je značilen za splošno ovzdušje srednjeevropskega predmarca.

(Konec prihodnjič.)

³ Mein neuestes Produkt: «Kerst per Savici» ... bitte ich als ene metrische Aufgabe zu beurteilen, mit deren Lösung der Zweck in Verbindung stand, mir die Gunst der Geistlichkeit zu erwerben. — Prešeren Čelakovskemu 22. avgusta 1836.

J A N K O C H A N O W S K I

OB ŠTIRISTOLETNICI NJEGOVEGA ROJSTVA

A N T O N S L O D N J A K

(Konec.)

Poljaki so dobili že leta 1558. prvi popolni Psalter z melodijami, ki ga je oskrbel že omenjeni Bernard iz Lublina, a že pred tem zasledimo vrsto posameznih verzificiranih poljskih psalmov.

Da bi izpolnil obliko poljske poezije tudi v verski poeziji, kakor jo je že izpolnil v lirski, epski in dramatski, se je lotil Kochanowski svobodnega prevajanja psalmov. Mogoče je delovala nanj tudi inicijativa katerega njegovih velikaških mecenov.

Kochanowski je prevajal psalme racionalistično. Ni iskal v njih alegorij, mesijanskih prerokb, temveč besednega zmisla, ki ga je hotel ujeti v literarnem in historičnem pomenu v čim lepšem in pravilnejšem jeziku ter ga za vedno upodobiti v čim pravilnejših in lepših verzih.

Pri tem delu sta na Kochanowskega zelo vplivala dva verzificirana latinska prevoda psalmov, ki sta ga sploh naučila, kako naj prevaja hebrejski ritem psalmov, kolikor je bil v latinskih in drugih prevodih, ki jih je uporabljal, sploh ohranjen, v poljske, iz antične lirike izposojene verzne oblike. Ta dva prevoda sta bila prevod Nemca Hessa in prevod Škota Buchanana. Posebno Buchananov prevod je služil poetu kot komentar; prevajal je sicer iz originala, a iz Buchananovega prevoda je prevzemal izraze, podobe, fraze. Tudi oblikovno mu je Buchananov prevod često koristil. Popularni Maratov prevod psalmov je bil Kochanowskemu tudi znan in je posebno v oblikovnem oziru bil v pomoč poljskemu pesniku. S svojim Psalterjem je Kochanowski postal nesmrten v poljskem narodu, iz cerkve so prešli njegovi psalmi med ljudstvo, ki so se mu priljubili zaradi jasnega, čistega narodnega jezika, zaradi preprostih in vendar lepih pesniških podob, zaupnega razmerja do Boga in neomajnega zaupanja v njegovo pomoč. Še danes se razlegajo pri vsakem nabožnem obredu po poljski zemlji psalmi v prevodu Jana Kochanowskega.⁴ Nekateri hrvaški literarni zgodovinarji so trdili, da je Kochanowskega Psalter služil v pomoč enemu zadnjih velikih dalmatinskih pisateljev Ignjatu Đorđiću pri njegovem Saltijeru Slovinskem, ki je izšel leta 1729. v Benetkah. Vprašanje, ali se je Đorđić res

⁴ Prim. opis procesije v Reymontovih Kmetih: Pomlad, str. 272. (orig.). V slov. prevodu je izpuščen začetek psalma, ki ga poje procesija.

naslanjal na Kochanowskega, še ni rešeno, gotovo pa je poznal Kochanowskega vsaj po slovesu, ker ga omenja v svojih delih.

Pesniški vrh je dosegel Kochanowski s svojimi lirskimi pesmimi posvetne vsebine. Videli smo, da je svoje poetično delo začel z latinskimi elegijami, ki jim je pridružil tudi mnogo latinskih epigramov in priložnostnih hvalnic na različne poljske dvorske osebnosti. Te latinske pesmi, v katerih je posnemal Horáca, Tibulla in Properca, so bile izvrstna šola v obliki in v vsebini. Vzlic temu pa v svojih poljskih pesmih Kochanowski ni bil slep posnemalec; umel je v antične oblike enako spretno vliti poljsko jezikovno in življenjsko vsebino, kakor se je posrečilo pri nas Prešernu izpolniti romantične oblike s slovensko vsebino. Kochanowski je spretno zidal na temeljih, katere so vsekali v neritimizirano snov poljskega jezičnega sestava njegovi predniki v poeziji. Horac in duh humanizma sta poživila pesem Kochanowskega, mrzlično posnemanje, podoživljanje, preustvarjanje antičnih kulturnih vrednot, ki se je vršilo itak ves čas, odkar se je v dušah severnjakov, mešancev med severnjaki in sredozemskimi narodi, bil boj med antično analizo in semitskim konstruktivizmom, le da se je v 15. in 16. stoletju to posnemanje, podoživljanje in preustvarjanje silno povečalo. Poljski jezik ter politično in kulturno življenje naroda, kakor se je odražalo v duši skromnega dvorjanika in poznejšega kmetiškega plemiča ter njegovo duševno življenje, valoveče v skromnih zabavah, v naglo preminjajočih ljubezenskih prigodbah, v patrijarhalnosti podeželskega plemiča — velikega izobraženca —, ki je v svoji mladosti prepotoval vso kulturno Evropo in gledal na življenje z rahlo, dobrototno skepso ter videl edino v večno živi naravi nekaj stalnega — večnega, nad človekom kraljujočega: vse to tvori vsebino njegove poezije, dokler ga naposled ni zlomil udarec usode — smrt ljubljenega otroka —, v katerega je v neki čudni kratkovidnosti polagal vero v zmiselnost svojega življenja, kolikor ga ni videl v svoji poeziji, o katere pomembnosti in vrednosti je bil vse življenje sveto prepričan. V žalostinkah (Treny), spesnjenih v spomin svoje hčerke, se pritiplje po strašnih padcih v brezna obupa ob roki svoje pokojne matere do Boga, ki si ga ni mogel osvojiti v virtuozni prepesnitvi Davidovih psalmov.

V svoji lirski poeziji je Kochanowski sprejel, kakor sem omenil, vse oblike, ki so bile udomačene v poljski književnosti; poleg tega pa je še uvedel okoli 15 novih kitic, na primer: sapfično, asklepiadejske, archilohijske, alkmanjske, tercino, šestono, oktono itd., ki jih je povzel večinoma iz Horacevih poezij. Tega izposojila antičnih oblik pa Kochanowski ni jemal na slepo, temveč ga je spretno prilagodil duhu in ritmu poljskega jezika. V vsem nje-

govem pesniškem delu vidimo stremljenje, ustvariti poljsko poezijo tako, kot je bila v njegovem pojmovanju antična poezija.

Prve njegove pesmi so samo stilistične vaje, bodisi zgolj prevodi Horaca, bodisi parafraze znanih antičnih motivov. Njegove didaktične pesmi niso prepričevalne, ker Kochanowski nima daru za moraliziranje, kakor sploh noben pravi pesnik ne, vendar je moral izpovedovati, kar je veleval čas in pa njegovi podporniki, kakor smo to že videli pri njegovih epskih poizkusih. Politična lirika je nekoliko boljša, vendar se v njegovih patrijotičnih pesmih potrjuje staro pravilo, da je domoljubna pesem nesvobodnega človeka mnogo lepša, nego pesem človeka, pripadajočega svobodnemu narodu. Hrepenenje po nečem je v umetnosti večjega pomena nego posest zaželene stvari. V miselnih pesmih se nam razkriva ves epikurejizem poeta, ki je izražen s tako doslednostjo, da vidijo poljski kulturni zgodovinarji v njih prvi poljski filozofski sistem. Isto bi mi lahko trdili o Prešernovih Poezijah. V reflektivnih pesmih ponavlja Kochanowski misli, ki smo jih zasledili že v njegovih Igračkah, na primer:

Pred bogom je vsakdó bedak,
čeprav je v svetu brez napak.

Horacev Carpe diem nam zveni iz verzov:

Veseli se danes, gósti se danes,
za jutrišnji dan opusti vso skrb!

Ista miselnost preveva njegove tovariške pesmi, ki opevajo veselo življenje v krčmi, na dvorskih zabavah in na vaškem dvorcu v Czarnolesu. Najbolj znana izmed tovariških pesmi je Pesem o vrču, ali Hvala vina, v kateri nagovarja pesnik svoj pisani vrč:

Ohrani svojo moč,
ker vso to noč
te ne spustim, da dan bo kot je treba
vse zvezde razen ene spodil z neba.

Kochanowski je tvorec poljske ljubezenske poezije. Značilna je njegova pesem, sposojena pri Anakreontu, kjer objublja, da bo opeval vojne in junaška dejanja, vendar

Kljub vsemu lira
krvave boje prezira
in poje o ljubavi,
zbogom, boji krvavi!

To je ista snov, ki jo je tako genijalno preustvaril v svojem sonetu: Očétov naših imenitne dela, — Prešeren.

Lastno ljubezen opeva Kochanowski v mnogih lirskih pesmih, kakor smo videli, da jo je opeval tudi v Igračkah. V pesmih se uči najbolj pri Horacu, dočim je v Igračkah sledil Katulu. V najlepši lirski pesnitvi Šentjanževa pesem o kresu (Pieśń świętojań-

ska o Sobótce), kjer opeva v čudovitih verzih običaj zažiganja kresov in spev dvanajstih deklet, ki pojejo o lepoti vaškega življenja, o žetvi, paši, pomladi, o svoji ljubezni, o vaških verovanjih in običajih, pa se mu je posrečilo podati izrazito, četudi enostransko sliko vaškega življenja. Krasen je spev dvanajste deklice, ki opeva slavje tako zvanih domlatkov⁵ (dožynki). Čeprav je podal v tej pesnitvi Kochanowski pretežno idilični opis vasi, dasi je opisal različne ujme, vendar diha vsa umetnina tako lepoto vaškega življenja, kakor jo čuti pesnik-kmet, ki živi na vasi. Vsa nova kmetjska literatura, izvzemši mogoče Reymontove Kmete, je vzknila pisateljem iz hrepenenja po vasi, ker že ne žive več tam. Kochanowski pa gleda na vas svobodno kot človek, ki je še z vsem bitjem zvezan z zemljo in njenim obdelovalcem, oziroma se ž njim naravnost istoveti. Seveda naletimo tukaj na neko neskladnost, če primerjamo njegove nazore o vaškem življenju, kakršne je izražal v svojih publicističnih pesnitvah, s tem ozkim spojem z zemljo in njenim življenjem, o katerem nam poje Šentjanževa pesem. To je oni usodni preokret v poljskem socialnem življenju, o katerem sem že govoril. Pesnikovo izposojanje iz latinške literature in publicistike ni samo slučajno in akademsko, temveč se nam med propadajočo Poljsko in propadajočim Rimom odkrivajo tudi gospodarske in socialne vzporednice, ki so se nujno morale zrealiti tudi v kulturnem življenju. Zato se je Kochanowski na svojo starost vrnil k istemu pojmovanju življenja, ki ga je v mlajših delih napadal, in je proglašal iste misli, kakor Nikolaj Rej v svojem Življenju poštenjakovem (*Żywot człowieka poczciwego*), samo neizmerno povečane in razsvetljene od luči svojega velikega pesniškega daru. In še nekaj je Kochanowski v svojih idilah odkril poljski literaturi: zmožnost podoživljanja čuvstev drugih oseb, kar nam tako lepo dokazuje njegova Šentjanževa pesem, kjer opevajo dekleta med drugim svojo ljubezen. To je bilo nekaj novega, še neznanega v poljski književnosti. Še važnejše je bilo njegovo odkritje — lepote narave. Antični umetnosti priroda ni tuja, še bolj ji je mogoče domača, nego moderni, kajti antičnemu umetniku se priroda iz svoje neskončnosti zgošča v človeška telesa, ki zopet zdaj niso sama sebi namen, temveč dvoje inkontinuirajočih pomenov: vse polnosti nematerijalnega, duševnega, božanskega življenja, na drugi strani pa vse mnogoličnosti materijalnega nastajanja in izginjanja. Tudi hebrejska poezija ne pozna lepote v prirodi kot nečesa samostojnega in v sebi zaključenega, kakor jo vidi moderna

⁵ Tako imenujejo na Štajerskem gostijo, ki jo napravi kmet svojim mlajšim po končani mlatvi. Prim. sličnost in vendar različnost poljskega in slovenskega izraza.

umetnost, temveč kot izraz, ne boga, kot jo gleda antična umetnost, temveč božje vsegamogočnosti. Tako pojmuje lepoto narave tudi Kochanowski v svojem Psalterju in nekaterih verskih pesnitvah.

V renesansi imamo prvo samostojno doživljanje lepote narave, toda le domače okolice, ki tvori okvir za rastoči individualizem človeka. Primerjaj razvoj pokrajine v slikarstvu. Renesančni človek še ne občuti lepote pokrajine na svojih potovanjih, izgubljenega se čuti tam, iztrganega iz svojega okvira, izročena nevarnostim. Prebivalci Ženeve so še v drugi polovici 18. stoletja, po izidu Rousseaujeve *Nouvelle Heloise* — kot poročajo — zaslajali pogled na Mont Blanc z visokimi zidovi.

Kochanowski je v dijaških letih mnogo potoval, vendar so vtisi s potovanj redki, le čaru morja ni mogel ubežati; trikrat opisuje vihar na morju, kar je moralo biti nezaslišana novost v poeziji kontinentalnega naroda, ki se je za morje zanimal toliko, kolikor je plovil po Wisli svoje žito do Gdańska. Šele Mickiewicz je kot pregnanec začetkom 19. stoletja v svojih Krimskih sonetih opeval krasoto Črnega morja v treh značilnih podobah: morsko tišino, plovbo po morju in vihar na morju.

Življenje na posestvu v Czarnolesu pa je Kochanowskega zbližalo z naravo. Seveda ni mogel izražati onega hlastnega doživljanja narave, kakor ga simulira moderni turist, ki v hlastanju po naravnih čudežih hoče navadno preboleti svojo duševno puščavo; on upodablja naravo monumentalno, kakor renesančni slikar, ki predstavlja samo njene najtipičnejše črte. Najrajši opeva mirno rast pomladi, zorenje poletja in spravljanje sadežev jeseni. Zanimivo je, da kljub miru poljske pokrajine Kochanowski najrajši slika zemljo v gibanju, delu in rasti. Kochanowski je bil eden prvih evropskih poetov, ki je občutil lepoto skromne, nefantastične pokrajine.

Ako pogledamo slovensko poezijo v njenem razmerju do narave, vidimo, da se zmisel za lepoto narave v njej dokaj počasi razvija. Prešerna zanima le človek in njegovo čuvstvo. Če izvzamemo 5. kitico Krsta pri Savici in 14. sonet Sonetnega venca, najdemo v Prešernu le malo opisov prirodne lepote, kajti vsake primere, vzete iz življenja narave, še ne moremo prištevati k opevanju prirodne lepote. Levstik sicer globoko pojmuje idilično lepoto slovenske pokrajine, vendar je tudi zanj središče vsega zanimanja človek in njegovo čuvstvo. Za Jenka je narava nekaj demoničnega; on globoko občuti njeno večno trajanje in rast in lastno minljivost.

Zadnje in najboljše delo Kochanowskega so njegove Žalostinke (*Treny*), to je devetnajst elegij, ki jih je napisal v spomin

svoji rano umrli hčerki Uršuli. Nenavadno očetovsko ljubezen razodeva ta cikel, ki je eden najlepših spominov v svetovni literaturi. Gotovo je bila ta smrt udarec, ki je do dna vzvalovil mirno gladino njegovega življenja. Ves premagani in zatrti pesimizem je izbruhnil v njem s hujšo močjo, ko mu je padla mrtva k nogam ljubljena hčerka, kakor «oljka, ki jo je odrezal nepazni vrtnar». Poleg neprebolele žalosti za svojim detetom je moral pesnik doživeti v tem času še lastno duševno krizo, da se je naenkrat vse pogreznilo okoli njega in je stal sam in je kričal neznanemu sovražniku v obraz:

Čednost je budalost, je rekel premagani Brut.
 Budalost, glej kakor hočeš, budalost povsod.
 Koga je še kdaj otela pobožnost?
 Koga obvarovala dobrota nesreče?
 Sovražnik neznani meša naše usode
 in ni mu mar ne dobrih ne zlih.

11. Žalostinka.

Vsi spomini na umrlo hčerko prihajajo nesrečnemu očetu na pamet, pogled na njeno oblačilce ga spravlja v obup. Čuda lep je opis otrokove smrti.

Nesrečna očetova duša naskakuje usodo od pesmi do pesmi, dokler v zadnjih žalostinkah ne uprè svojega pogleda v boga in ga prosi — usmiljenja. Kochanowski je spet našel pot h krščanskemu pojmovanju boga — humanizem v njem je bil premagan. V zadnji žalostinki ali v Snu, kakor jo tudi imenuje, opeva prikazen svoje pokojne matere, ki ga tolaži, da je umrli otrok v večnem življenju, kjer je srečnejši v miru, kakor bi bil sredi zemskega nemira.

S tem spoznanjem je zaključeno pesniško delo Jana Kochanowskega. Kljub veliki časovni razdalji, ki nas loči od njegove dobe, se nam je vendar v marsičem razkril kot sodoben človek; to se pravi, umetnost ohrani svojo moč, najsi se spreminjajo ideali človeške kulture in sredstva civilizacije. Človek pa mora vendar vekomaj hoditi skozi vrata rojstva v srečo in nesrečo življenja in izginiti skozi vrata smrti. Kochanowskemu se je posrečilo, da je prvi med poljskimi pesniki nekajkrat enkrat za vselej ujel v rodni jezik nekaj postaj tega pota. Zato je dolžnost poljskega naroda pa tudi nas, da se ga spominjamo ob štiristoletnici njegovega rojstva.

Viri: Jan Kochanowski: Dzieła I.—II. Warszawa 1903. — Stanisław Dobrzycki: Pieśni Kochanowskiego. Kraków 1906; Stanisław Dobrzycki: Psalterz Kochanowskiego. Krakow 1910; Ferdynand Hoesick: Ze studjów nad Kochanowskim, Krakow 1908; Stanisław Zathy: «Fraszki» Jana Kochanowskiego, Krakow 1905.